

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA BILISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRUVCHI O‘QUV VAZIYATLARINI TASHKILLASHTIRISHDA HAMKORLIKDA O‘QITISHNING O‘ZIGA XOSXUSUSIYATLARI

Boymurodova G. T.
Pedagogika fanlari doktori, dotsent, TVXTXQTMOI.
boymurodovagulzoda@gmail.com
Tosheva N. T.
PhD, Buxoro davlat universiteti
tosheva76@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim sifat-samaradorligini ta’minlashda hamkorlikda o‘qitishning o‘ziga xos tomonlari, shuningdek bilish faoliyatlarini rivojlantiruvchi o‘quv vaziyatlarini tashkil etishda o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, boshlang‘ich ta’limning o‘ziga xos metodikasiga alohida e’tibor qaratilgan. Boshlang‘ich ta’limni takomillashtirishning pedagogik-psixologik jihatlarini yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, hamkorlikda o‘qitish, o‘quv-biluv vaziyatlari, pedagogik-psixologik xususiyatlar, o‘qituvchi-o‘quvchi hamkorligi, sinergetik ta’lim, sub’ekt, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕПОДАВАНИЯ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНЫХ СИТУАЦИЙ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Боймуродова Г. Т.
Доктор педагогических наук, доцент, TVXTXQTMOI.
Тошева Н. Т.
PhD, Бухарский государственный университет

Аннотация. В статье рассматриваются особенности совместного обучения в обеспечении качества и эффективности начального образования, а также профессиональная компетентность учителя в организации учебных ситуаций, развивающих познавательную деятельность, особенности начального образования. особое внимание уделяется методике. Широко освещаются педагогические и психологические аспекты улучшения начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, совместное обучение, учебные ситуации, педагогико-психологические особенности, сотрудничество учителя и ученика, синергетическое обучение, предмет, индивидуальное неналтифицированное образование.

CHARACTERISTICS OF TEACHING IN COOPERATION IN THE ORGANIZATION OF LEARNING SITUATIONS IN PRIMARY EDUCATION

Boymurodova G. T.

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, TVXTXQTMOI.

Tosheva N. T.

PhD, Bukhara State University

Annotation. This article discusses the specifics of collaborative learning in ensuring the quality and effectiveness of primary education, as well as the professional competence of the teacher in the organization of learning situations that develop cognitive activities, the specifics of primary education. special attention is paid to the methodology. The pedagogical and psychological aspects of improving primary education are widely covered.

Keywords: primary education, collaborative learning, learning situations, pedagogical-psychological features, teacher-student collaboration, synergetic learning, subject, individual naltified education.

Uzluksiz ta'lim tizimi faoliyatini yanada takomillashtirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Ayniqsa, ta'lim kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni to'liq qamrab olgan boshlang'ich ta'lim tizimining samaradorligini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning yosh pedagogik-psixologik xususiyatlarini hisobga olib o'qitish, motivatsion jarayonlarni hosil qilish, dastlabgi davrdan boshlab ularda vatanparvarlik, insoniylik, do'stlik, birdamlik hamda odob-axloq qoidalarini singdirib borish kabi ijobiy xususiyatlarni shakllantirishni optimal yo'llardan biri hamkorlikda o'qitishdir.

Ma'lumki, barcha darvlarda o'qituvchi bilan o'quvchi hamkorligi o'ta dolzarb masalalardan bo'lib, pedagogikada sinergetik ta'lim deb yuritilmoqda.

Pedagogik sinergetika XXI asrda ta'lim-tarbiya jarayoni sub'ektlari hamkorligini ta'minlashga ko'maklashadigan yangicha yondashuv sifatida talqin etilgan. Markaziy Osiyo mutafakkirlari al-Buxoriy, at-Termiziy, Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, al-Forobiy, ibn Sino, Abu Rayhon Beruniyning ilmiy-nazariy merosida hamkorlik, do'stona munosabat masalasiga alohida e'tibor qaratilgan va ijtimoiy hamkorlik muammosining ijtimoiy-psixologik jihatlari hamkorlikdagi faoliyat ko'rinishi tarzida bayon etilgan hamda ilmiy jihatdan ma'lum darajada asoslangan.

Sinergetik ta'limning o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, o'quvchi-o'qituvchi hamda o'quvchi-o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini uyg'unligini ta'minlab beradi. Ayniqsa boshlang'ich ta'lim birgalikda ish olib borish samaradorlikni ta'minlash bilan birga o'quvchilar o'rtasida birgalikdagi harakatni yuzaga keltiradi, natijala qisqa vaqt ichida tezroq natijaga erishiladi. Shuningdek o'quvchilar o'rtasida o'rtog'lari yordamida o'zlashtirish ko'nikmalari ham shakllanadi. Sinf jamoasidagi bu faoliyat ijobiy xislatlarni va munosabatlarni tarkib toptirishga ko'maklashadi. O'quvchilar bilish jarayonidagi o'zaro faol harakatni yuzaga keltirishda hamkorlikda ishlashning mohiyati yaqqol ko'zga tashlanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi dars jarayonini tashkil etishda va o'quvchilarni hamkorlikdagi faoliyatlarini yuzaga keltirishda kasbiy kompetenligi va metodik bilim, ko'nikma va malakalari asosiy o'rinni egallaydi. Buning uchun o'qituvchining boshqaruvchilik faoliyati nihoyatda zarurdir. O'qituvchi o'quvchi faoliyatini boshqarish holatini vujudga keltiradi. Bu jarayon o'quvchi o'z faoliyatini mustaqil boshqarish imkoniyatiga ega bo'lgunga qadar uzluksiz tarzda davom etadi. O'qituvchi o'quvchi faoliyatini tashkil etadi va boshqaradi. Bunda asosan

o'quv predmetini o'zlashtirish imkoniyati ta'minlanadi. Bu jarayonda o'qituvchining vazifasi – o'quvchining mayllarini hisobga olish, rejalashtirish, uning faoliyatini nazorat qilish va tuzatish kabi uzviy bog'langan jarayonlarni o'z ichiga oladi.

O'rganish o'quvchiga o'z hatti-harakatiga ishonch tug'diradi. Bunda o'quvchining bilish faoliyatini rivojlantirish orqali erishishda hamkorlikda o'qitish asosiy o'rinni egallaydi. Bugungi kunga kelib aksariyat o'quvchilar o'z bilim zahiralarni kengaytirishga intilmayotganliklarining guvohi bo'lamiz. Ular darslarda faol ishtirok etmaydilar. Ular o'quv jarayonidan tashqaridagi erkin faoliyatga ko'proq qiziqadilar. Buning sabablaridan biri o'quvchilar maktabga borar ekanlar, o'qituvchilar va sinfdoshlarining mehr-muhabbati, e'tiborini qozonishga harakat qiladilar. Bu muammoning yechimi uzluksiz ta'limning o'ta muhim masalalaridan biri bo'lib, o'quvchi maktabga kelib o'qish istagini amalga oshirish uchun o'zlashtirish darajasi muhim ahamyatga ega. O'quvchilar jamoasida birgalikda erishish, ya'ni kichik guruhlarada ishlash davomida tezroq va natijali amalga oshadi. O'rtoqlari ko'magi orqali guruhda o'z o'rniga ega bo'ladi hamda jamoasi yutug'iga o'z hissasini qo'shish hissi shakllanadi. Bu motivatsiya keyingi faoliyatga ishonch va intilish, hamkorlikda ishlash ko'nikmalariga ijobiy munosabatlarini yuzaga keltiradi.

Muvaffaqiyat har bir o'quvchi erisha olishi uchun qulay bo'lgan o'quv vaziyatini vujudga keltirish orqali ta'minlanadi. Mutaxassislar o'quv vaziyatida o'quvchining bilish ehtiyojlarini qondirish uning rivojlanishida muhim o'rin egallashini ta'kidlab kelmoqdalar. Agar o'quvchiga o'quv vaziyatida muvaffaqiyat qozanish imkoniyati berilsa u hayotda ham o'ziga to'g'ri yo'l tanlay oladi.

O'quv vaziyatini vujudga keltirish o'quvchining bilish faoliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratishini didaktlar har tomonlama asoslashga harakat qilmoqdalar. Agar o'quvchi bilishga intilsa, bilim olishga ehtiyoj sezsa, ularda sog'lom mayllar va qiziqishlar hosil bo'ladi va ular bilish jarayonida muvaffaqiyat qozonadilar. O'quvchida hosil bo'lgan bilish, ijod qilish, muloqotga kirishish quvonchi uning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshiruvchi asosiy omildir. Bu esa o'qituvchi faoliyatining mazmun-mohiyatini oshirish imkonini beradi va o'qituvchi hamkorlikdagi faoliyat orqali har bir o'quvchi uchun muvaffaqiyat qozonishga yo'naltirilgan o'quv vaziyati hosil bo'ladi.

Sinergetik ta'lim orqali o'quvchilarda quyidagi bilish faoliyati shakllanadi:

- bilish qiziqishlari ortib boradi;
- o'quv maqsadlariga erishish jadallashadi;
- shaxsiy bezovtalik va hissiy barqarorlik yuzaga keladi;
- yutuqlarni qo'lga kiritish va muloqot qilishga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi;
- intellektual layoqatlilik va muloqotga kirishuvchanlik rivojlanadi;
- shaxsiy tajribalar hamdako'nikmalar ortib boradi;
- shaxsiy tajriba hamdabilim yanada takomillashadi.

Pedagogik hamkorlik ta'lim jarayoni sub'ektlari faoliyatida yangicha sifat o'zgarishlarining shakllanishi va namoyon bo'lishiga ko'maklashadi. Pedagogik hamkorlikning muhim jihati shundaki, u ta'lim jarayoni sub'yektlari faoliyatini muayyan tarzda uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

O'quvchilarning bilish faoliyatlarini rivojlantirishning zarur sharti – muayyan o'quv vaziyatlarida o'zlarini mustaqil boshqarishlarida namoyon bo'ladi. Bu ularning o'z xulq-atvorlarini boshqarishlarida yaqqol aks etadi. Faoliyat xarakteri va amalga oshirish sharoitlariga bog'liq holda qo'yilgan maqsadga erishishga yo'naltirilgan ixtiyoriy quvvatlar namoyon bo'ladi. O'quvchilarning o'quv jarayoni sub'yekti sifatida shakllanishlari ularda ruhiy bilish imkoniyatini tarkib toptirmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Birinchi navbatda tafakkur, o'zi haqida o'ylash imkoniyatining vujudga kelishi, o'z-o'zini nazorat qilishi, o'z-o'zini baholashi o'quvchilarda aqliy faoliyat operatsiyalarining shakllanganligidan

dalolat beradi. Bu quyidagi ko'nikmalar orqali aniqlanadi: tahlil qilish, umumlashtirish, qiyoslash hamda ommalashtirishorqali.

Rus pedagogi B. G. Ananevning hamkorlik faoliyatining muhim omili hisoblangan muomala madaniyatiga oid tadqiqotlarida o'qituvchining baholash va tahlil qilish, tarbiyachilik imkoniyati, o'quvchilarning aqliy va axloqiy rivojlanishlari uchun muhim manba ekanligi alohida ta'kidlangan. Rus pedagogi A. V. Petrovskiy shaxslararo munosabatlar jamoadagi faoliyatdan kelib chiqishini o'rgangan holda, ta'lim jarayonida o'qituvchining o'quvchilar bilan hamkorligini tashkil qilish faqat ularning muloqot, muomalaga nisbatan ehtiyojini qondirish vositasi emas, balki o'quv materialini o'zlashtirishning ham muhim sharti ekanliginista'kidlaydi.

Pedagogik hamkorlikning didaktik asoslarida:

- pedagogik hamkorlik jarayonini tashkil etishning zamonaviy texnologiyasi;
- pedagogik hamkorlikka asoslangan o'quv jarayonining samaradorligi;
- pedagogik hamkorlikning ta'lim maqsadi va mazmuniga hamohangligi;
- ta'limning muayyan bosqichlarini pedagogik hamkorlik asosida tashkil etish metodikasi;
- pedagogik hamkorlik jarayonida o'qituvchi~o'quvchi munosabati" kabi masalalarni qamrab oladi.

O'quv-biluv jarayonida bilish faolligini rivojlantirishga bag'ishlangan tadqiqotlarda o'quvchilarning mustaqilligidan kelib chiqqan holda o'quv jarayonida ular faolligini ta'minlashning uch yo'nalishi ajratilgan:

- namunaga asoslangan taqlidiy;
- izlanuvchilikka asoslangan ijrochilik;
- ijodiy bilish faoliyati.

Namunaga asoslangan taqlidiy faoliyat harakatning tayyor namunalari asosida hosil bo'ladi. Izlanuvchilikka asoslangan ijrochilik faoliyati qiyosiy tarzda o'qituvchi tomonidan taklif etilgan muammoli vaziyatlarni echish yo'llarini mustaqil tarzda izlashdan iborat. Ijodiy faoliyat esa, bilish faoliyati hosil bo'lishining yuqori shakli sifatida berilgan vaziyat doirasidan tashqariga chiqishdan iborat bo'lib, muammolarni yechishning yangi, o'ziga xos usullarini izlash, o'z hatti-harakatlarini mustaqil boshqarishning yuqori ko'rsatkichlarini namoyon qilishdan iborat.

Mazkur vazifalarning yechimi o'quvchilarni rivojlantirish imkonini beradi va ularning bilish faoliyatini jadallashtirishni tashkil etishga ko'maklashadi. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarga vazifalarni qanday yechish va savollarga qay tarzda javob berishni ko'rsatib berishi kerak. Shu maqsadda u o'quvchilarga muayyan reja va faoliyat modelini taqdim qiladi. Ta'kidlash kerakki, o'quvchilarning bilish faoliyatlarini jadallashtirish ularni yangi bilimlar va axborotlarni izlashning zarur usullari bilan izchil qurollantirishni nazarda tutadi. Bu o'z navbatida o'quvchilarga ijodiy faoliyat ko'rsatish darajasiga erishish imkonini beradi. Bunda o'quvchilarning ijodiy tafakkurlari yaqqol namoyon bo'ladi.

Pedagogik hamkorlik jarayonida jamoa bo'lib ishlash talabi guruhda mavzu doirasida yangi mushtarak g'oyalar tug'ilishiga zamin hozirlaydi. Tabiiyki, pedagogik hamkorlik ta'lim jarayonida samaradorligi sinalganilg'or pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanishni taqozo etadi. Jumladan, ta'lim jarayonida vaqti va o'rniga qarab "Kichik guruhlarda ishlash", "Zanjir", "Baliq skeleti", "Tushunchalar tahlili", "Charxpalak", "Yelpig'ich", "Qarorlar shajarasi", "Zig-zag", "6x6x6", "Qora quti" kabimetodlardan, "Chala xat", "O'z o'ringni top", "Quvnoq kubikchalar", "Topib o'qi", "Aql charxi", "Sirli sandiq" kabi didaktik o'yin-mashqlardan foydalanilganda o'quvchining izlanuvchanlik qobiliyatini rivojlanishiga, qo'yilgan muammoning yechimiguruh a'zolari bilan bajarganholda yangi farazlar, his-tuyg'uga asoslangan yechimlar topishga urinadilar va

bunga ma'lum miqdorda erishadilar, eng avvalo, ular o'zlarining ijodiy qobiliyatlarini namoyon qila olishga odatlanadilar hamda o'quvchilar diqqatining rivojlanishida muayyan o'zgarishlar vujudga keladi. O'quvchilardiqqatining o'ziga xos jihatlari jadal tarzda rivojlanadi. Uning barqarorligi kuchayib, uyg'unlashtirish va taqsimlash ko'nikmalari rivojlanadi. 3-4-sinf o'quvchilari o'z diqqatlarini muayyan hodisaga etarli darajada qaratish va topshirilgan harakat dasturini ixtiyoriy tarzda bajarish ko'nikmasiga ega bo'ladilar.

Hamkorlikda faoliyat olib borish o'quvchi ongida muayyan maqsadlar, xulq-atvorning yuksak namunalari o'z ifodasini topadi. O'quvchining bilish faoliyati rivojlangan sari u mazkur maqsadlarning qimmati va muhimligini ko'proq anglay boshlaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyatlari yanada samaraliroq rivojlanishi uchun o'qituvchilar va ota-onalarning diqqat-e'tibori va ularga beradigan baholari ayniqsa muhim hisoblanadi. O'quvchilarning xatti-harakatlariga kattalar va o'qituvchilar tomonidan berilgan hissiy baho ularning axloqiy hissiyotlari rivojlanishini aniqlaydi. Buning natijasida o'quvchilar o'quv jarayonida tanishadigan qoidalarga mas'uliyatli tarzda jiddiy munosabatda bo'ladilar.

Xulosa qilib aytganda bu jarayonda o'quvchi bilish faoliyatining asosiy subyekti sifatida namoyon bo'la oladi. Bilish jarayonda o'qituvchi bajaradigan asosiy faoliyat o'quvchilar bilish imkoniyatlarining ochilishi uchun qulay sharoit yaratish hamda hamkorlikda ishlash, har bir o'quvchining o'ziga xosligini hisobga olgan holda ularning bilish imkoniyatlarini namoyon qilishlari uchun zarur o'quv vaziyatini vujudga keltirishdan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni boshlang'ich sinf o'quvchilariga ularning layoqatlari va bilish imkoniyatlarini rivojlantirish asosida ta'lim berishni nazarda tutadi. Ta'limning bu turi boshlang'ich ta'limni (1-4 sinflar) qamrab oladi hamda o'quvchilarning fanlar asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlarini, ularda bilim o'zlashtirish ehtiyojini, asosiy o'quv-ilmiy va umummadaniy bilimlarni, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, mehnat ko'nikmalarini, ijodiy fikrlash va atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lishni va kasb tanlashni shakllantiradi.

Shunday ekan boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion yondashvlar asosida tashkil etish, hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarini bilish faoliyatini shakllantirishda o'quv vaziyatlarini tashkil eta olish, shuningdek boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy hayotga munosabatlarini shakllantirishda hamkorlikda o'qitishni joriy etish muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent: 2020, 23.09. 46-47-betlar.
2. Islom Karimov. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish eng oliy saodatdir. T. "O'zbekiston" 2015, 235 bet.
3. S. Abdullayeva, R. Choriyev. Hamkorlik pedagogikasi. T.: Bayoz, 2015. – 5-6 -betlar.